

Viittomakieltä brittiläisittäin

J. G. KYLE ja B. WOLL *Sign language. The study of deaf people and their language.* Cambridge University Press, Cambridge 1985. 318 s.

Viittomakielten systemaattinen tutkimus on sekä meillä että maailmalla varsin uutta, vaikka viittomakielten historia ulottuneekin yhtä kauas menneisyyteen kuin kuurojen historiakin. William C.

Stokoen teosta *Sign Language Structure* (Stokoe 1960) pidetään yleisesti viittomakielten (tarkemmin, amerikkalaisen viittomakielen) modernin tutkimuksen käynnistäjänä. J. G. Kylen ja B. Wollin *Sign language* on sekä raportti brittiläisen viittomakielen (edempänä BVK) tutkimuksen tilasta että myös johdatus kuurojen maailmaan ja kieleen yleensä. Teos kiinnittää huomiota paitsi lingvistiisiin ja psykolingvistiisiin kysymyksiin myös kuurojen ja viittomakielen asemaan yhteiskunnassa sekä, näihin liittyen, kuurojen koulutuksessa oleviin epäkohtiin. Sen alkuluvut (1–4) keskittyvät BVK:n, sen käyttäjien ja omaksumisprosessin esittelyyn.

BVK on Ison-Britannian kuurojen ensikieli, itsestään kuurojen keskuudessa syntynyt visuaalinen kommunikaatiojärjestelmä, joka täyttää kaikki luonnollisen kielen kriteerit. Sen merkitystä kuurojen keskinäisessä sosiaalisessa kanssakäymisessä on vaikeata yliarvioida; kuitenkin sen status on varsin alhainen niin kuulevien kuin, hieman yllättäen, kuurojenkin keskuudessa. Työssään kuurojen kanssa tekemisiin joutuvien kuulevien brittien viittomakielentaito on usein melko heikko, ja tämä yhdistettynä viittomakielisten tulkkien puutteeseen ajaa kuurot usein kommunikatiiviseen paitsioon niin julkisessa tiedonvälityksessä kuin monien jokapäiväisten asioiden hoitamisesakin.

Isossa-Britanniassa on kuurojen kouluttamisessa monien muiden maiden tapaan nojaututtu pitkälti oralistiseen koulutusfilosofiaan, jonka tarkoituksena on sopeuttaa kuurot kuulevien yhteiskuntaan opettamalla näille puhetta, huulilukemista sekä kirjoitettua kieltä. Viittomakielen tai viittomien käyttöön opetuksessa tai opetuksen apuna on suhtauduttu karsaasti, vaikka viittomakielen tärkeyttä kuurojen elämässä ei aina ole kiistettykään. Usko puhutun kielen kaikkivoipaisuuteen ja yleissopivuuteen on Kylen ja Wollin mukaan ollut jopa niin luja, että huonojen opetustulosten syytä on usein haettu opetusmetodin si-

jaan joko kuuroista itsestään tai näiden keskenään käyttämän viittomakielen vahingollisuudesta »oikean kielen» omaksumisen kannalta.

Luvussa 4 käsitelty viittomakielten omaksuminen on tutkimuskohteena Kylen ja Wollin mukaan paitsi hyvin tuore myös varsin ongelmallinen ala. Ylivoimaisesti suurin osa kuuroista lapsista syntyy nimittäin kuulevaan perheeseen, ja kuulevien vanhempien kuurot lapset saavat usein ensimmäisen kontaktinsa varsinaiseen viittomakieleen vasta kouluikässä. Tiettyjä yleisiä suuntaviivoja varhaislapsuudessa alkavan viittomakielen omaksumisprosessin alueelta on kuitenkin tiedossa. (Myöhemmällä iällä tapahtuvan BVK:n oppimisen ongelmia Kyle ja Woll käsittelevät teoksen 10. luvussa; varhaisen ja myöhäisen omaksumisprosessin eroista ks. myös Newport 1988, erityisesti s. 158–164).

Kielenomaksumisen alueella on jo pitkään käyty kiistaa siitä, olisiko kielen kehitys käsitettävissä osaksi kognition yleistä kehitystä, vai omaksutaanko kieli synnynnäisen, erikoistuneen kielellisen kapasiteetin avulla. Jälkimmäinen näkökanta ennustaisi lapsen yleisen elehtimisen (gesturing) ja viittomakielen kehityksen väliin epäjatkuvuuskohtia, ja näitä Kyle ja Woll katsovatkin löytäneensä. Tietyissä kielenkehityksen vaiheissa kuurot lapset saattavat käyttää väärin deiktisiä pronomineja MINÄ ja SINÄ. (Seuraan tässä yleistä konventiota merkitsemällä viittomia isoin kirjaimin kirjoitetuin, niitä läheisesti vastaavin sanoin.) Viittoman ikonisuudesta huolimatta osoitusviittomaa SINÄ käytetään viittaamaan viittojaan, kun taas MINÄ viittaa tällöin viestin vastaanottajaan. Kuulevat lapset tekevät vastaavia virheitä puhutussa kielessä, mutta eivät koskaan eleissä. (s. 72–73)

On mielestäni kyseenalaista, voidaanko kuvattua ilmiötä pitää todisteena kielellisen kyvyn erikoistuneisuudesta. Lapsilla on dokumentoitu taipumus olettaa kahden muodoltaan erilaisen sanan eroavan toisistaan myös merkitykseltään

(Taylor ja Gelman 1988, 1989; vrt. Anttilan (1989) »one meaning – one form»-periaate). On vaikeata nähdä, mikä *tässä* ilmiössä viittaisi spesifiseen kielikykyyn; tältä pohjalta voisi kuitenkin ennustaa deiktisten pronominien oppimisen tuottavan lapsille vaikeuksia, onhan niiden merkitys kontekstisidonnainen eikä invariantti. MINÄ ja SINÄ -viittomien sekaantuessa on näin ikonis-indeksikaallinen ja muotonsa perusteella merkityksensä saava merkki saanut erheellisesti symbolisen statuksen.

BVK ei ole pelkästään manuaalinen kieli, vaikka suurin osa leksikaalisesta informaatiosta keskittyykin käsiin. Pienimmiksi viittomien merkitystä erotteleviksi parametreiksi Kyle ja Woll lukevat perinteiset käsimuodon, artikulaatiopaikan, käsien liikkeen sekä käsien orientaation toisiinsa ja viittojan ruumiiseen nähden (vrt. esim. Klima ja Bellugi 1979: luku 2, Rissanen 1985: luku 3). Myös kasvojen ilme sekä huulien, pään ja koko ruumiin asento ovat usein tärkeitä viittomakielisen viestin kannalta, saattavatpa ne ainakin amerikkalaisessa viittomakielessä toimia ainoina artikulaatoreinakin. Eri muotoparametrien käytöllä ja kombinoinnilla on viittomakielissä rajoituksia, joista osa on palautettavissa ihmisruumiin motorisen ja visuaalisen systeemin ominaisuuksiin, osa taas on puhtaasti kielen oman systeemin asettamia.

Kyle ja Woll esittävät BVK:n merkitystä erottelevien yksikköjen listan, mutta eivät analysoi näitä distinktiivisiin piirteisiin Kliman ja Bellugin (1979) tapaan. Tekijöiden käyttämä notaatio (eräänlainen viittomakielikirjoitus) näyttää aluksi sekavalta mutta paljastuu tarkemmalla asiaan paneutumisella varsin järkeväksi ja mahdollistaa viittomien mielekkään tuntuksen ryhmittelyn.

Viittomakieliä käsittelevät teokset joutuvat enemmän tai myöhemmin ottamaan esille viittomien ikonisuuden. Vaikka viittomakieli ei olekaan pantomiimiin perustuva tai universaali kommunikaatiomuoto, on eri viittomakielten

konkreettisia esineitä denotoivilla viittomilla usein tapana muistuttaa referenttiään muodoltaan. Myös puhutuissa kielissä on onomatopoeettisia sanoja, ja onkin helppo yhtyä Kylan ja Wollin käsitykseen, jonka mukaan viittomakielten visuaalisen symbolismin ja puhuttujen kielten äänisymbolismin välinen ero on kvantitatiivinen eikä kvalitatiivinen (s. 113).

Viittomakielten kieliopilliseen ikonisuuteen (ks. esim. Anttila 1989; Haiman 1980) Kyle ja Woll eivät ota missään vaiheessa kantaa. Kuitenkin BVK:n viittomatilan käyttöön pohjautuvassa morfologiassa ja syntaksissa on heidän kuvauksensa (luku 7) perusteella runsaasti ikonisia elementtejä. Rissanen (1985: 16) mukaan suhtautuminen ikonisuuteen on viittomakielten tutkijoiden parissa varsin ristiriitaista, ja sen katsotaan joskus uhkaavan viittomakielen statusta kielenä. Viittottujen ja puhuttujen kielten ikonisuus on kuitenkin periaatteessa samankaltaista, ikonisuutta konventionaalisen systeemin asettamien rajojen sisällä. Viittomakielissä ikonisuus on silti usein silmäänpistävä, mikä johtunee paitsi useiden viittomien »materiaalisesta» ikonisuudesta myös kielten visuaalispataalisesta luonteesta, ja BVK:n syntaksia tulisi myös Kylan ja Wollin mielestä pyrkiä ymmärtämään nimenomaan sen visuaalisuuden kautta.

Käsitellessään yksittäisten viittomien ikonisuutta Kyle ja Woll tekevät mielestäni selkeän virheen yhdistäessään toisiinsa kielellisyyden ja arbitraarisuuden (s. 123). Heidän mukaansa kielten eri elementtien voidaan katsoa sijaitsevan jatkumolla »most linguistic – least linguistic». Esim. nauru sijaitsee selvästi jatkumon ei-kielellisessä ääripäässä, kun taas sana *nauraa* on selkeästi kielellinen ja täysin arbitraarinen. Näiden väliin sijoittuvat sellaiset elementit kuten *hehe* ja *häh hää*. Tämä jatkumoidea on kuitenkin kyseenalainen, koska sen mukaan verbit *hihittää* ja *kukkua* olisivat jollain tavoin »vähemmän kielellisiä» kuin *nauraa* ja *äännellä*.

Kirjallisuutta

Luku 8 viittomakielten universaaleista ominaisuuksista kuuluu teoksen mielenkiintoisimpiin. Kylen ja Wollin mukaan eri viittomakielten kieliopilliset mekanismit muistuttavat suurella määrällä toisiaan. Sen syytä he eivät yritä esittää, mutta kieliopillinen ikonisuus tulee etsimättä mieleen (vrt. Rissanen 1985: 22). Vaikka käsitys viittomakielestä universaalina pantomiimina onkin, kuten todettu, väärä, kuurot joka tapauksessa viestivät kuulevia tehokkaammin kielirajojen yli.

Kylen ja Wollin lyhyen psykolingvistiikkaa käsittelevän luvun todistusaineiston valossa BVK:n prosessointi näyttäisi käyttävän molempia aivopuoliskoja puheen prosessointia tasaisemmin. Kuurojen mielessään käyttämän kielellisen koodin luonnetta selvittelevissä testeissä ei ole saatu täysin yksisuuntaisia tuloksia, joskin visuaalis-spatiaalinen koodi tuntuu vahvimmalta ehdokkaalta (s. 202–203). Teoksensa lopputiivistelmässä (s. 258) Kyle ja Woll toteavat BVK:n olevan brittiläisten kuurojen kognitiivisen ja kielellisen representaation perusta.

Luku 11 käsittelee viittomakielisen tulkkaamisen vaikeuksia. Kylen ja Wollin mukaan Ison-Britannian nykyinen tulkkitilanne on huono: tulkkeja on vähän ja näidenkin tulkkaustekniikka on valittavan usein puutteellinen. Tulkkien koulutuksen tason parantaminen edellyttää paitsi lisää tietoa BVK:n rakenteesta myös viittomakieltä koskevien asenteiden muutosta.

Luvuissa 12 ja 13 Kyle ja Woll käsittelevät BVK:n asemaa brittiläisissä kuurojen kouluissa. Käsiteltyään erilaisia nimenomaan opetustarkoitusta varten kehitettyjä viittomajärjestelmiä he päätyvät suosittamaan BVK:n ja englannin käyttöä opetuksessa rinnakkain mutta erillään, toivoen kuitenkin näkevänsä päivän jolloin kuuroille lapsille opetetaan englantia ja muita kouluaineita yksinomaan viittomakielellä.

Teos sisältää myös kuurojen yhteisönsä varttumista, BVK:n opettamista sekä BVK:n tietokoneanalyysiin soveltuvaa

notaatiota käsittelevät liitteet. Näistä ensimmäinen tarjoaa erään brittiläisen kuuron omakohtaisen näkökulman kuurojen kulttuuriin.

Vaikka viittomakielillä on kuurojen elämässä tärkeä asema, niiden tuntemus on yleisesti varsin vähäistä, ja virheelliset uskomukset ja ennakkoluulot ovat melko yleisiä. Tässä mielessä mikä tahansa viittomakielten maailmaan johdettava asiallinen teos on suosittelun arvoisen. Nimenomaan johdatuksena »Sign language» puoltaakin paikkaansa, vaikka onkin makuasia, asettaako sen Kliman ja Bellugin (1979) monipuolisen tai Rissanen (1985) tiiviin esityksen edelle. Viittomakieliä jo tuntevaa saattaa etenkin morfologian ja syntaksin analyysin pinnallisuus harmittaa. Risuja Kyle ja Woll saavatkin aiemmin osoittamani epämääräisyyksien lisäksi kieliopin lyhyestä ja melko ylimalkaisesta esittämisestä, ruusut he sen sijaan ansaitsevat ainakin vertailevan perspektiivin ja kuurojen kulttuurin mukaan tuomisesta sekä tekstin ja kuvituksen selkeydestä.

LÄHTEET

- ANTTILA, RAIMO 1989: Historical and comparative linguistics. 2nd edition. Benjamins, Amsterdam.
- HAIMAN, JOHN 1980: The iconicity of grammar: Isomorphism and motivation. — *Language* 56 s. 515–540.
- KLIMA, EDWARD S. — BELLUGI, URSULA 1979: The signs of language. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts.
- NEWPORT, ELISSA L. 1988: Constraints on learning and their role in language acquisition: Studies of the acquisition of American Sign Language. *Language Sciences* 10 s. 147–172.
- RISSANEN, TERHI 1985: Viittomakielien perusrakenne. Publications of the Department of General Linguistics, University of Helsinki, No. 12.

- STOKOE, WILLIAM C., JR. 1960: Sign Language structure. University of Buffalo Press, Buffalo.
- TAYLOR, MARJORIE — GELMAN, SUSAN A. 1988: Adjectives and nouns: Children's strategies for learning new words. — *Child Development* 59 s. 411–419.
- 1989: Incorporating new words into the lexicon: Preliminary evidence for language hierarchies in two-year-old children. — *Child Development* 60 s. 625–636.

TIMO HAUKIOJA